

12 00 08 УГОЛОВНОЕ ПРАВО
12 00 08 CRIMINAL LAW

УДК: 343

ББК: 67.408.1

**ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ
ПАДИДАИ ЧИНОЯТИИ ТАҶОВУЗ БА
ҲАЁТИ АРБОБИ ДАВЛАТӢ Ё
ЧАМЪИЯТӢ ДАР ЗАМОНИ
ДАВЛАТДОРИИ ШӢРАВИ**

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ
ПРЕСТУПНОГО ЯВЛЕНИЯ -
ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА ЖИЗНЬ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ИЛИ
ОБЩЕСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ - В
ПЕРИОД СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА**

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF
THE CRIMINAL PHENOMENON, THAT
OF ASSAULT TOWARDS THE LIFE OF
STATE OR PUBLIC VOTARY IN THE
PERIOD OF THE USSR**

**Зоҳидова Муқаддам
Мирмуҳаммадовна,**
сармуаллими кафедраи назария ва
таърихи давлат ва ҳуқуқи ДДҲБСТ
(Тоҷикистон, Хучанд)

**Зоҳидова Муқаддам
Мирмуҳаммадовна,**
ст. преподаватель кафедры
теории и истории государства
и права ТГУПБП
(Таджикистан, Худжанд)

Zohidova Mukaddam Mirmuhammadovna
senior lecturer of the department of theory
and history of state and law under the
TSULBP (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: mukaddam1818@gmail.com

Вожаҳои калидӣ: ҳокимияти шӯравӣ, ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё ҷамъиятӣ, ҷиноятҳои давлатӣ, Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон (соли 1935), Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон (соли 1961), Кодекси ҷиноятии РСФСР (1926), Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон (соли 1928)

Масъалаи ҳуқуқи ташаккул ва инкишофи ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ё арбоби ҷамъиятӣ дар давраи ҳокимияти шӯравӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Таҳаввули мафҳуми амали (акти) террористӣ ва сӯиқасд ба ҳаёти ходимони давлатию ҷамъиятӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқи давлати шӯравӣ, аз оғози таъсиси он то солҳои 60-уми қарни ХХ ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Дар асоси таҳлили муфассали моддаҳои дахлдори КҶ РСФСР (1926), КҶ ҚШС Ўзбекистон (1928), КҶ ҚТ (солҳои 1935 ва 1961) тақмил ёфтани диспозитсияи ҷинояти таҷовуз ба ҳаёти ходимони давлатию ҷамъиятӣ нишон дода шудааст. Ба таҳлили норасоҳои баъзе моддаҳои кодекси ҷиноятии давраи шӯравӣ ҳам дар амалияи судӣ ва ҳам дар назарияи қонуни ҷиноии шӯравӣ, аз ҷумла тафсири беасос васеи м.58-8-и Кодекси ҷиноятии РСФСР аз соли 1926 диққати махсус дода шудааст. Зикр гардидааст, ки дар қонуни ҷиноятӣ набудани масъулият барои сӯиқасд ба ҳаёт ва ё саломатии як шахсияти пешқадами ҷамъиятӣ (олим, фаъолони мубориза баҳри сулҳ ва гайра) давлатҳои хориҷӣ дар ҳудуди ИҶШС, ки ин ҳолат то имрӯз дар КҶ ҚТ (соли 1998) мушоҳида мешавад, аз ҷумлаи норасоҳо ба шумор меравад.

Ключевые слова: Советская власть, преступление, государственный или общественный деятель, государственные преступления, Уголовный кодекс Таджикской ССР (1935 г.), Уголовный кодекс Таджикской ССР (1961 г.), Уголовный кодекс РСФСР (1926 г.), Уголовный кодекс Узбекской ССР (1928 г.)

Проанализированы правовые вопросы формирования и развития преступления

против государственного или общественного деятеля в Советское время. Предметом анализа является эволюция концепции акта терроризма и покушения на жизнь государственных и общественных деятелей в правовых актах Советского государства с момента его возникновения и до 60-х годов XX века. На основе детального анализа соответствующих статей Уголовного кодекса РСФСР (1926 г.), Уголовного кодекса Узбекской ССР (1928 г.), Уголовного кодекса Республики Таджикистан (1935 и 1961 гг.) показана эволюция диспозиции «преступление против должностных лиц». Особое внимание уделяется анализу недостатков некоторых статей Уголовного кодекса Советского периода как в судебной практике, так и в теории советского уголовного права, включая необоснованное толкование статьи 58-8 УК РФ РСФСР 1926 г. Отмечается, что уголовное законодательство не криминализует покушение на убийство или здоровье ведущего общественного деятеля (ученого, борца за мир и т.д.) из зарубежной страны на территории СССР, что по-прежнему наблюдается в Уголовном кодексе Республики Таджикистан (1998) как один из недостатков.

Key-words: *Soviet power, crime, statesman or public figure, state crimes, Criminal Code of the Tajik SSR (1935), Criminal Code of the Tajik SSR (1961), Criminal Code of the RSFSR (1926), Criminal Code of the Uzbek SSR (1928)*

The legal issues of the formation and development of the crime against statesman or public figure during the Soviet era have been analyzed and considered. The subject of analysis is the evolution of the concept of an act of terrorism and assassination attempt on the lives of state and public figures in the legal acts of the Soviet state, from its inception until the 60s of the twentieth century. Based on a detailed analysis of the relevant articles of the Criminal Code of the RSFSR (1926), the Criminal Code of the Uzbek SSR (1928), the Criminal Code of the Republic of Tajikistan (1935 and 1961) the evolution of terrorism act conception in regard to the crime against public officials is presented. Particular attention is paid to the analysis of the shortcomings of some articles of the Criminal Code worked out in the Soviet period since the beginning up to the 60-ies, both in judicial practice and in the theory of Soviet criminal law, including the unjust interpretation of Article 58-8 of the Criminal Code of the RSFSR of 1926. It is noted that criminal legislation does not criminalize the encroachment on life or health of a leading public notary (scientist, champion for peace etc.) from a foreign country on the territory of the USSR; the fact being observed as before in the Penal Code of Tajikistan Republic (1998) as one of its drawbacks.

Октябр–ноябри соли 1917 инкилоби болшевикӣ дар имперотурии Русия ғалаба кард ва болшевикон Ҳукумати муваққати ро сарнагун карда, ҳокимиятро ба даст гирифтанд. Дар натиҷаи ин инкилоб дар каламрави императории Рус чумхуриҳои шӯравии Русия, Укроин, Белорус ва Қазқоз ташкил карда шуданд. 30 декабри соли 1922 қарордоди таъсиси Иттиҳоди Чумхуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ байни ҳамин чумхуриҳо имзо шуд. Пас аз инкилоби соли 1920 Чумхурии Халқии Шӯравии Бухоро ташкил шуд. Соли 1924 Чумхурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳаёти ҶШС Ўзбекистон ташкил ёфт [1, 31-32].

Аввалин санадҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ давраи шӯравӣ «Декрет дар бораи сулҳ» аз 26 октябри соли 1917, Декрет «Дар бораи қатъ намудани ҷазои қатл» аз 26 октябри соли 1917, Декретҳои судии рақамҳои 1, 2 ва 3, Асосҳои роҳбарикунанда оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ РСФСР (соли 1919), Кодекси ҷиноятӣ РСФСР (соли 1922), Асосҳои қонунҳои ҷиноятӣ Иттифоқи ҶСС ва республикаҳои иттифоқӣ (соли 1924), Низомнома дар бораи ҷиноятҳои ҳарбӣ аз соли 1924 (таҳрири нав соли 1927), Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюсионӣ) ва махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ ҷиноятҳои хавфноки

зидди тартиботи идоракунӣ (соли 1927), КҶ РСФСР (соли 1926) ва КҶ РСС Узбекистон (соли 1928) [2] масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятиро ба таври васеъ ва маҳдуд, умумӣ ва мушаххас ҳал карда буданд [3,124-129].

Дар солҳои аввали ташаккули ҳокимияти шӯравӣ, ҷанги шаҳрвандӣ ва мудохилаи хориҷӣ, ҳамлаҳо ба ҳаёти ходимони давлатӣ ё ходимони ҷамъиятӣ (бо аломатҳои амалии террористӣ) асосан бар зидди роҳбарони ҳаракати инқилобӣ, давлати шӯравӣ ва ҳизби болшевикӣ равона карда шуда буданд. Ташкилкунандагони ин амалҳои террористӣ он вақт намояндагони табақаҳои иҷтимоӣ, ки таҳти фишор ва ҳизбҳои мухталифи низомии шӯравӣ будан қарор доштанд, аз ҷумла Ҳизби эсерҳо буданд. 30 августи соли 1918 эсерҳо ба ҳаёти В. Ленин таҷовуз карданд.

Кумитаи иҷроияи марказии умумирусиягӣ дар робита ба сӯиқасд ба раиси Шӯрои Комиссарҳои Халқӣ В. Ленин 30 августи соли 1918 изҳор кард, ки ба сӯиқасдҳое, ки алайҳи роҳбарони синфи коргар равона гардидаанд, бо нерӯҳои бузурграр, бо террори оммавии зидди ҳамаи душманони инқилоб посух хоҳад дод [4, 101]. Ба маънои қонуни ҷиноятӣ, истилоҳи «террор» бори аввал дар қонуни шӯравӣ дар қарори КИМУ аз 2 сентябри соли 1918 истифода шудааст.

Ин қарор, ки моҳияти террори сафедро ифшо мекунад, нишон медиҳад, ки ҳарчанд амалҳои алоҳидаи терроризми сафед ба ҳамла ба шахсони алоҳида, роҳбарони ҳукумати шӯравӣ ва паҳнкунандагони ғояҳои инқилоби сотсиалистӣ равона шуда бошад ҳам, ҳадафи асосии онҳо шикаст додани дастовардҳои бузурги Инқилоби Октябр ва зарбаи вазнин задан ба синфи коргар аст. Дар ин қарор таъкид шудааст, ки «... барои ҳар як сӯиқасд зидди сарварони Ҳукумати Шӯравӣ ва ҳомилони ғояи инқилоби сотсиалистӣ, ҳама нафарони зиддиинқилобӣ ва хоҷагони онҳо ҷавобгар хоҳанд буд».

Соли 1927 бо қарори КИМ ИҶШС Тоҷикистон аз 28 феввали соли 1927 Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюционӣ) ва махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ ҷиноятҳои хавфноки зидди тартиботи идоракунӣ қабул карда шуд. Он ба кодексҳои ҷиноятии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ мувофиқ ва ворид карда шуд. Дар асоси ин Низомнома таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва ҷамъиятӣ ҳамчун акти (амалии) террористӣ арзёбӣ гардид. Моддаи 8 Низомномаи болозикр таърифи акти террористиро чунин муайян кардааст: «Содир намудани акти террористӣ ба муқобили намояндагони Ҳукумати Шӯравӣ ва роҳбарони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ ва иштирок дар амалӣ кардани ин гуна амалҳо, ҳатто аз ҷониби шахсони ба ташкилоти зиддиинқилобӣ вориднабуда, бо ҳукми қатл, эълон намудани душмани меҳнатқашон, мусодираи молу мулк ва маҳрум шудан аз шаҳрвандии Ҷумҳурии Иттиҳод ва ИҶШС, инчунин абадан бадарға кардан аз қаламрави ИҶШС ё бо имконияти ҳолатҳои сабуқӣ ба маҳрумият аз озодӣ ба мӯҳлати на камтар аз се сол бо мусодираи пурра ё як қисми молу мулк ҷазо дода мешуд» [5, 37].

Ба ҳамин монанд, ин модда дар моддаи 54.8 Кодекси ҷиноятии ҚШС Ўзбекистон (соли 1928) ворид карда шуд. Қонун аломатҳои амалии террористиро алайҳи намояндагон ё арбобони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ ошкор накардааст. Муайян кардани мундариҷа ва мазмуни мушаххаси амалии террористӣ ба амалияи судӣ дода шуда буд, ки дар ҷараёни он доираи ашхос муайян ва мушаххас гардид, ки таҷовуз ба онҳо дар шароити муайян бояд амалии террористӣ эътироф мешуд. Бо қарори Пленуми Суди Олии РСФСР аз 1 ноябри соли 1924 минбаъд қуштори арбобони коргарон ва деҳқонон, маъмулан, ҳамчун амалии террористӣ алайҳи ташкилотҳои инқилобии коргарону деҳқонон эътироф карда мешуд.

Дар соли 1929 КХА (Комиссариати халқии адлия) РСФСР ҳамла ба кормандони

чамбиятиро ҳамчун амали террористӣ эътироф кард, агар ин ҳамлаҳо бо куштор, латуқӯб ва дигар амалҳои зӯрварӣ алоқаманд бошанд. 8 март соли 1930 Пленуми Суди Олии РСФСР пешниҳод намуд, ки ҳучум ба аъзои комиссияи мусоидат ба хариди ғалла, ки бо мақсадҳои зиддиинқилобӣ содир машаванд, ҳамчун амали террористӣ бандубаст карда шавад.

Бо қарори Пленуми Суди Оли аз 6 августи соли 1931 чунин эътироф шуд, ки ҳамла ба зарбдорони меҳнати коммунистӣ дар робита бо фаъолияти онҳо дар истеҳсолот, бояд чун амали террористӣ бандубаст карда шавад.

Дар дастури КХА РСФСР № 5 аз соли 1934 қайд гардида буд, ки таъқиб кардани аскарони савора (кавалерӣ) ва пионерон барои хидмати ҷомеа, новобаста аз он, ки ин таъқиб чӣ гуна аст (тарсондан, осеб расонидан, латуқӯб кардан), бояд ҳамчун амали террористӣ бандубаст карда шавад.

Ин нишондод бо он сабаб сурат гирифт, ки диққати мақомоти судӣ ва чамбиятӣ бояд ба амалҳои террористие, ки зидди пешоҳангон (пионерон) содир карда мешаванд, равона гардад.

Объекти таҷовуз дар амали террористӣ баъзан на танҳо намояндагони ҳуди мақомот ё фаъолони иҷтимоӣ, балки аъзои оила ва хешовандони онҳо низ эътироф мешуданд.

Мувофиқи м. 1 Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ (контрреволюционӣ) ва ҷиноятҳои махсусан барои Иттифоқи Шӯравӣ хавфноки зидди тартиботи идоракунӣ (соли 1927), мафҳуми ҷинояти зиддиинқилобӣ таҷовуз ба пешоҳангони миллии инқилоби пролетариатро фаро гирифт. Яъне, ин ҳамлаҳо ба ҳаёт ва саломатӣ ҳамчун амали террористӣ доништа мешуданд ва ҳамзамон ҳадафи онҳо ба пешгирии забти миллии инқилоб буданд. Азбаски мубориза алайҳи аз зулму асорат озод кардани занони ҷумҳуриҳои миллий яке аз шаклҳои чунин муқовимат буд, куштори занони Шарқ барои баргардонидани фаранҷӣ, қатъ кардани издивоҷи мазҳабӣ ва иштирок дар корҳои чамбиятӣ ҳамчун амали террористӣ эътироф карда шуд. Дар ин хусус 16 феввали соли 1930 Президиуми КИМ ИЧШС ба комитетҳои марказии иҷроияи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ тавзеҳот фиристод. Дар он гуфта шудааст, ки барои куштори занон, агар ба таври возеҳ муайян карда шуда бошад, ки ин куштор барои ҷидду ҷаҳди аз асорат кардани онҳо аз озодӣ сурат гирифта бошад, кирдори мазкур бояд бо м. 8 Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ бандубаст карда шавад [6, 5].

Амалияи судӣ на танҳо куштор ё сӯиқасд ба кушторро, ки ба гирифтани интиқоми синфӣ аз намояндагони ҳукумати шӯравӣ асос ёфтааст, балки расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ва сӯиқасд ба онҳо, инчунин шиканҷаи ин ашхосро ба амали террористӣ дохил менамуд. Амалияи судӣ (Қарори Пленуми Суди Олии РСФСР аз 26 март соли 1931), инчунин вайрон ё несту нобуд кардани амволеро, ки ба намояндагони ҳукумати шӯравӣ ё фаъолони коргарони инқилобӣ ва ташкилотҳои деҳқонӣ тааллуқ доштанд ва ин амалҳо дар шакли қасоси синфӣ содир карда мешуданд, ба амалҳои террористӣ мансуб медонист [7, 109].

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҷовуз ба ҳаёи арбоби давлатӣ ва чамбиятӣ дар аввалин Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон (соли 1935), ки дар асоси санадҳои болозикр қабул шуда буд, ба таври мукамал ва кофӣ ҳалли ҳудро ёфт.

Баъдан соли 1958 Асосҳои қонунгузориҳои ҷиноятӣ Иттифоқи Шӯравӣ ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва Қонуни ҷиноятӣ умумиттифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҳарбӣ ва дар заминаи ин санадҳо соли 1961 Кодекси ҷиноятӣ РСС Тоҷикистон қабул гардиданд, ки таҷовуз ба ҳаёти арбоби давлатӣ ва чамбиятиро ҳамчун ақти террористӣ эътироф намуда, диспозитсияи онро боз ба таври

мукамалтар пешниҳод намуданд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд гардидааст, ки соли 1958 дар маърӯзаи худ раиси кумитаи конунгузорӣ ба таври мушаххас қайд кард, ки конунҳои қаблӣ (моддаи 8 Қонун дар бораи ҷиноятҳои давлатии соли 1927) тавсифи дақиқи мушаххаси чунин ҷиноятро ҳамчун амали террористӣ надоштанд ва дар амалия ба тафсири васеи ин муқаррароти мувофиқ оварда расонид [8, 255]. Дар м. 3 Қонуни 25 декабри соли 1958 (м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон аз соли 1961) ҷавобгариро барои яке аз ҷиноятҳои хатарноки давлатӣ – амали террористӣ муқаррар кардааст. Тавре ки зикр шуд, ин модда, дар мувофиқа ба м. 8–и Қонуни ҷиноятҳои давлатӣ мафҳуми акти террористиро ба таври дақиқ муайян карда, аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ҷиноятро нишон дод.

Дар м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон конунгузор акти террористиро ҳамчун куштани ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият марбутан ба фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии вай бо мақсади хароб ё суғат кардани Ҳокимияти Советӣ, инчунин бо худи ҳамон мақсад зарари вазнини ҷисмонӣ расонидан ба шахсони зикршуда ифода намуд.

Ҳамин тавр, м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон вобаста ба санксия, яъне ҳад ва андозаи ҷазо дар ин модда акти террористиро ба ду таркиб ҷудо намудааст:

1. Барои куштани ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият;
2. Барои расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ.

Чӣ тавре возеҳ аст, ин тақсимкунӣ вобаста ба объект, предмет ва тарафи субъективӣ яхела буда, танҳо вобаста ба тарафи объективӣ аз ҳамдигар фарқ мекунад. Барои ба амали террористӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан, муайян кардан лозим буд, ки кирдори содирнамудаи шахс дорои кадом аломатҳои тарафи объективӣ дар қ. 1 ё қ. 2 м. 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон зикршуда мебошад.

Амали террористӣ дар асоси Қонуни соли 1958 ба асосҳои сиёсии ИҶШС – Ҳокимияти Шӯравӣ таҷовуз мекард[9]. Хусусияти хоси ин ҷинояти махсусан хавфноки давлатӣ дар он буд, ки воситаи муборизаи террористӣ алайҳи ҳокимияти шӯравӣ, таҷовуз ба шахсияти намояндаи ҳокимияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ буд. Ба манфиатҳои Ҳокимияти Шӯравӣ тавассути куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ин ашхос зарар расонида мешуд. Ҳамин тариқ, амали террористӣ ҷинояте аст, ки ду объекти мустақим дорад: Ҳокимияти Шӯравӣ ҳамчун асоси сиёсии ИҶШС (дар робита ба ин, амали террористӣ ҳамчун ҷинояти махсусан хатарноки давлатӣ тасниф карда шудааст) ва шахс (ҳаёт ва саломатии ходими давлатӣ ё ходими ҷамъиятӣ ё намояндаи ҳокимият)[10, 212-218].

Мувофиқи м. 2 Конститутсияи ИҶШС соли 1978, асоси сохти давлати сотсиалистӣ Шӯрои депутатҳои меҳнаткашон мебошад[11, 26]. Муҳофизати Ҳокимияти Шӯравӣ тавассути Қонуни ҷиноятӣ (моддаи 63 Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон аз соли 1961) тавассути ҳимояи шахсони мансабдори давлатӣ ва ходимони давлатӣ ё ходимони ҷамъиятӣ аз ҳамлаҳои террористӣ амалӣ карда мешуд.

Мувофиқи Қонуни ҷиноятии умумитғифоқӣ дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ ва ҳарбӣ соли 1958 ба намояндагони ҳокимият, пеш аз ҳама вакилони Шӯрои депутатҳои меҳнаткашон (коргарон) буданд. Ҳамин тавр, содир намудани куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба вакили ягон Шӯро, махсусан аз Шӯрои Олии ИҶШС сар карда то Шӯрои деҳа, дар сурати мавҷуд будани нишонаҳои дигари дар моддаи мазкур нишондодашудаи (м. 63 ҚҚ РСС Тоҷикистон) бояд ҳамчун амали террористӣ доништа мешуд. Ба ғайр аз вакилони шӯроҳо, ба

сифати намояндагони ҳокимияти давлатӣ он шахсони мансабдор, ки дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун ҳуқуқ доштанд, ки на танҳо дар дохили дастгоҳҳои (аппарат) худ, балки нисбат ба дигар шахрвандон барои иҷрои фармонҳои ҳокимияти давлатӣ чораҳои маҷбуриро истифода баранд, дохил мешуданд. Ба сифати намояндагони ҳокимият судяҳо, қормандони прокурорӣ ва муфаттишони прокуратура, қормандони оперативӣ–тафтишотии КБД (КГБ), қормандони милитсия ва дигар шахсоне дохил мешуданд, ки вазифаҳои ҳокимияти давлатиро иҷро мекарданд. Таҷовуз ба ҳаёт ва саломатии ин шахсон дар амалҳои тафтишотӣ ва судӣ ҳамчун амали террористӣ доништа мешуд, агар дар баробари ин ҷинояткор қасди хароб ё суғат қардани қудрати шӯравиро дошта бошад.

Дар баробари намояндагони ҳокимият ҳангоми акти террористӣ, таҷовуз метавонад бар зидди арбобони давлатӣ ё ҷамъиятӣ равона қарда шавад, ки қормандони он муассисаҳои давлатӣ (қорхонаҳо) ва аъзои ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба қорҳои фаъоли ғоиданоки ҷамъиятӣ ҷихати таҳким ва рушди сохти иҷтимоӣ ва давлатии шӯравӣ машғул буданд. Таҳти мафҳуми «ташкилотҳои ҷамъиятӣ», ҳама ташкилотҳое, ки дар модда 126 Конституцияи СССР аз соли 1978 пешбинӣ шудаанд, дохил мешуданд. Моддаи мазқури Конституцияи ҳуқуқи шахрвандони ИҶШС–ро барои дохил шудан ба ташкилотҳои ҷамъиятии зерин таъмин қард: а) иттифокҳои қасаба; б) иттиҳодияҳои кооперативӣ; в) ташкилотҳои қавонон; г) ташкилотҳои варзишӣ ва мудоғия; д) ҷамъиятҳои фарҳангӣ, техникаӣ ва илмӣ. Шаҳрвандони фаъолтарин ва бошуур тибқи Конституцияи ИҶШС соли 1978 он намояндагони синфи қорғар ва дигар қишрҳои мардуми меҳнатӣ мебошанд, ки дар Ҳизби Қоммунистии Иттиҳоди Шӯравӣ муқтаҳид шудаанд[11, 28].

Чунин маънидоққунии мафҳуми арбоби (қодими) давлатӣ ё ҷамъиятӣ бо он асоснок қарда мешавад, ки Қонун (моддаи 63 Қодекси ҷиноятии РСФСР Тоҷикистон аз соли 1961) марқазии вазниниро аз мақоми расмӣ ё мансабии шахс дар муассисаи давлатӣ ё ташкилоти ҷамъиятӣ ба лаҳзаҳои субъективии ҷинояти содирушуда интиқол додааст. Қатл ё расонидани зарари вазнини қисмонӣ ба ягон қорманди фаъоли муассисаи давлатӣ (қорхона) ё ҳар узви фаъоли ташкилоти ҷамъиятӣ дар робита бо фаъолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо, амали ҷинояти террористӣ доништа мешуд, агар ҷинояткор Ҳокимияти Шӯравиро хароб ё суғат қарда тавонад.

Дар ин фаҳмиш ба қодимони (арбобони) давлатӣ қормандони қаторӣ ва қормандони мақомоти давлатӣ баробар қарда шуданд ва аъзои ташкилотҳои ҷамъиятӣ (ҳизбо, қомсомолҳо, пионерон, иттифокҳои қасаба ва ғайра) ба қодимони ҷамъиятӣ баробар қарда шуданд, ба шарте, ки агар онҳо дар амалисозии қорабиниҳои ҳизбо ва давлат фаъолона иштирок намоянд ва амали террористӣ нисбати онҳо маҳз ба фаъолияти онҳо алоқаманд ва ин ҷиноят бо мақсади хароб ё суғат қардани Ҳокимияти Шӯравӣ ниғаронида шуда бошад.

Ҳамин тавр, қуштан ё расонидани зарари вазнини қисмонӣ ба дружинаҷиёни қалқӣ, аъзои бригадаҳои ёрии милитсия, аъзои судҳои рафиқона дар робита бо фаъолияти ғайратмандона ин шахсон, агар дар амали ҷинояткор мақсади хароб ё суғат қардани Ҳокимияти Шӯравӣ маҷқуд бошад, ин қирдор амали террористӣ доништа мешуд ва мувоғиқи м. 63–и Қодекси ҷиноятии РСФСР Тоҷикистон соли 1961 шахс ба қавобғарии ҷиноятӣ қашаида мешуд.

Яке аз тарафҳои мусбати м. 63 ҚҚ РСФСР Тоҷикистон соли 1961 дар он буд, ки ҳадағи маҳсус ба таври возеҳ нишон дода шуда буд – хароб ё суғат қардани Ҳокимияти Шӯравӣ.

Ҳамин тавр, агар қуштори шахрванд (ё расонидани зарари вазнини қисмонӣ) дар

асоси ўҳдадориҳои шаҳрвандии ў (ва баъзан иҷрои ўҳдадории ҳуқуқӣ) руҳ дода бошад, чунин куштор тибқи м. 63 ҚҚ РСС Тоҷикистон соли 1960 бандубаст карда намешуд, зеро дар чунин ҳолат шаҳрванд ҳамчун шахси хусусӣ баромад мекард.

Дар робита ба ин, куштори шохид аз рӯи қасос дар парвандаи ҷинояти махсусан хавфноки давлатӣ ё шахсе, ки чунин ҷиноятро хабар додааст, корманди КБД (КГБ) хангоми иҷрои вазифаҳои худ, сарбоз хангоми иҷрои ўҳдадориҳои ҳарбии худ, шаҳрванде, ки ба дастгир кардани ҷинояткор кўмак кардааст ва шахсони дигар ҳамчун акти террористӣ баҳо дода намешуданд, балки бояд ҳамчун одамкушии одии қасдона бо ҳолатҳои вазнинкунанда ва мувофиқи моддаҳои дахлдори ҚҚ ҷумҳурии иттифокӣ бандубаст карда мешуданд. Асоси чунин бандубаст аз он иборат буд, ки куштори шахсе руҳ дода аст, ки ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ нест ва на дар робита бо чунин ҷаъолият ҷиноят содир шудааст, балки дар асоси қасоси шахсӣ, вобаста ба иҷрои ўҳдадориҳои маънавӣ ё ҳуқуқии шаҳрванд ҷиноят содир шудааст, яъне мақсади асосии одамкушӣ дар чунин ҳолат на ҳамчун хароб ё суғ кардани Ҳокимияти Шӯравӣ, балки қасоси шахсӣ баромад кардааст.

Инчунин, яке аз ҷиҳатҳои мусбати моддаи 63 Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон вобаста ба таркиби акти террористӣ дар он буд, ки дар он танҳо нисбати таҷовуз ба намоёндагони ҳокимият, ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ сухан меравад ва таҷовуз ба узви оилаи ин шахсон ҳамчун акти террористӣ эътироф карда намешавад. Пештар, ҳам дар амалияи судӣ ва ҳам дар назарияи қонуни ҷиноии шӯравӣ, тафсири беасоси васеи м. 58–8 Кодекси ҷиноятии РСФСР аз соли 1926 оид ба ин масъала дида мешуд[12].

Ҷиҳатҳои манфӣ ва иштибоҳӣ, ба назари мо, дар консепсияҳои эълומии ҳамбастагии коргарони байналмилалӣ чунин буданд, ки намоёндаи ҳукумат ё шахсияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ-давлатӣ, таҷовуз ба ҳаёти коргарони дигар низ метавонист объекти бевоситаи акти террористӣ бошад. Дар баробари ин, бо ақидаҳои идеологӣ, баъзе муаллифон бар он назаранд, ки норасоӣ дар қонуни ҷорӣ ҷиноятӣ набудани масъулият барои сӯйқасд ба ҳаёт ё саломатии як шахсияти прогрессивии ҷамъиятии (олим, ҷаъолони сулҳ ва ғайра) як давлати хориҷӣ дар ҳудуди ИЧШС буд ва ин ҳолат то имрӯз дар ҚҚ ҚТ (соли 1998) мушоҳида мешавад.

Мувофиқан ба мазмун ва мундариҷаи моҳияти тарафи объективии акти террористӣ, ки дар м. 63 Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон соли 1961 пешбинӣ шудааст, он дар амале ифода меёфт, ки ҷинояткор куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё намоёндаи ҳокимиятро содир мекунад ва ба шахсони мазкур вобаста ба ҷаъолияти ҷамъиятӣ ё давлатии онҳо зарари ҷисмонӣ мерасонад. Истилоҳи «амал» ба маънои васеи он, яъне амал (рафтори ҷаъоли субъект) ва беамалӣ (рафтори ғайриҷаъолонаи субъект) истифода шудааст. Гарчанде амали террористӣ ҳамчун ҷинояти махсусан хавфнок, маъмулан, тавассути амали ҷаъол содир мешуд, содир кардани ин ҷиноят дар шакли беамалӣ, масалан, духтуре, ки дидаю дониста бо мақсади хароб ва суғ шудани Ҳокимияти Советӣ ба ҳалокати шахсони мансабдори давлатӣ, ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ роҳ медиҳад, ифода мегардид. Мувофиқи м. 63–и Кодекси ҷиноятии ҚШС Тоҷикистон соли 1961, тарафи объективии акти террористӣ метавонист танҳо дар қатли ин шахсон (қ. 1 м. 63) ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (қ. 2 м. 63) ифода шавад. Ин ду намуди ҷинояти дар қонун пешбинишуда имкони баррасии ҳама гуна ҳамлаҳои дигарро ба ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ ё шахси мансабдори давлат ҳамчун амали террористӣ, новобаста аз он, ки онҳо дар қадом шакл ифода карда мешаванд, истисно кард. На лату кӯб, на зарари ҷисмонӣ ё ҷароҳати миёна ё шиканча, агар онҳо ба марг ё расонидани зарари вазнин ба саломатӣ вобаста набошанд, сарфи назар аз мақсади содиркарда, амали террористӣ шуда

наметавонистанд. Ичрои чунин амалҳои ҷиноятӣ алайҳи мансабдорони давлатӣ ё ходимони давлатӣ ё ҷамъиятӣ ҳамчун ҷиноятҳои оддӣ баррасӣ шуда, мутобиқи моддаҳои дахлдори Кодекси ҷиноятии ҷумҳуриҳои Иттиҳод ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуд.

Мувофиқи нишонаҳои объективӣ таркиби акти террористӣ, ба ҷиноятҳо бо таркибҳои моддӣ тааллуқ дошт ва аз ин рӯ барои хотимаёфта эътироф намудани ҷиноят, оқибатҳои дар қонун пешбинишуда талаб карда мешуд, яъне куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, намоёндаи ҳокимият ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ ба ин шахсон. Дар он ҳолатҳое, ки ҷинояткор куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмониро ба ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, намоёндаи ҳокимият содир кардааст, вале оқибат ба ҳеч вачҳ ба вучуд наомадааст, ин амалҳо тибқи м. 15 ва м. 63 Кодекси ҷиноятии ҶШС Тоҷикистон соли 1961, яъне ҳамчун сӯикасди амали террористӣ бандубаст карда мешуд [13]. Амалҳои омодагӣ ба содир намудани амали террористӣ низ ҳамин тавр бандубаст карда мешуданд.

Дар м. 63 КҶ ҶШС Тоҷикистон таъкид шуда буд, ки қисми ҷудонопазири тарафи объективи акти террористӣ дар он аст, ки куштори шахсони дар қонун пешбинишуда ё зарари вазнини ҷисмонии ба онҳо расонидашуда бояд бо ғайолияти давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо алоқаманд бошад. Агар куштор ё расонидани зарари вазнини ҷисмонӣ на дар робита бо ғайолияти давлатӣ ё ҷамъиятии ҷабрдидагон содир шуда бошад, балки натиҷаи муносибатҳои оилавӣ ё шахсӣ (хизматӣ) бошад, он гоҳ онҳо акти террористӣ ҳисобида намешуданд ва бояд мувофиқи моддаҳои дахлдори Кодекси ҷиноятии бандубаст мешуданд.

Мақомоти тафтишотӣ ва судии он замон парвандаҳои шахсонро, ки нияти содир кардани акти террористӣ доштанд, баррасӣ карданд. Баъзан чунин ниятҳо дар шакли таҳдиди куштори намоёндаи ҳокимият, ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ зоҳир мегардиданд. Дар баъзе ҳолатҳо, чунин ният ва таҳдидҳо дар номаҳои беимзо ба ин шахсон фиристода мешуданд. Қарор дар бораи ҷавобгарии ашхосе, ки чунин ният ё таҳдидро ифода мекарданд, аз табиати (мундариҷаи) ин қасд, ният ё таҳдид вобаста буд. Ҳамин тавр, агар қасди содир кардани акти террористӣ хусусияти ошкор шудани қасди субъект барои содир намудани амали мушаххаси террористӣ бар зидди шахси мушаххас дошта бошад (қасди хушқу ҳолӣ), пас дар ин ҳолатҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи м. 63 КҶ ҶШС Тоҷикистон бавучуд намеомад. Қонуни ҷиноятии шӯравӣ ҷавобгариро барои ҳама гуна ҷиноятҳо бо марҳилаҳои омодагии барои ҷамъият хатарнок алоқаманд кард.

Дар сурати таҳдиди куштор, расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, несту нобуд кардани амвол ба воситаи сӯхтор ё содир кардани зӯрварӣ нисбат ба шахсони мансабдор ё кормандони давлатӣ, агар ин таҳдидҳо барои қатъ кардани ғайолияти расмӣ ё ҷамъиятии онҳо ё тағир додани характери онҳо ба манфиати шахсе, ки таҳдид мекунад, алоқаманд бошад, пас гунаҳгорон на бо моддаи 63 балки бо м. 204 КҶ ҶШС Тоҷикистон, яъне муқобилият ба намоёндаи ҳокимият ё намоёндаи ҷамъият, ки вазифаҳои оид ба муҳофизати тартиботи ҷамъиятиро иҷро мекунанд, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешуданд.

Агар қасди содир кардани амали террористӣ дар даъвати умумӣ оид ба содир намудани амали террористӣ, тасдиқи террор ҳамчун усули мубориза бо ҳокимияти шӯравӣ бошад, пас онҳо бояд ҳамчун таблиғ ва таблиғоти зидди шӯравӣ баррасӣ мешуданд ва шахсони масъули чунин изҳорот мутобиқи моддаҳои 67–и КҶ ҶШС Тоҷикистон соли 1961 ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд. Чунин ҷиноят дар ҳолатҳое рух додааст, ки ин гуна зангҳо дар номаҳои номаълум, кортҳои почта ё дигар

хуччатҳо паҳн карда мешуданд.

Дар ҳолатҳое, ки ин гуна изҳорот хусусияти умумӣ дар бораи терроризмро ҳамчун усули мубориза бо Ҳокимияти шӯравиро нашошта бошанд ва дар маҷмӯъ даъват ба терроризм набошанд, балки онҳо бо барангехтани шахсе ё гурӯҳи ашхос ба содир кардани амали муайяни террористӣ бар зидди шахси мушаххас содир шуда бошад (бо дарки он, ки таҳриқдихӣ ба м. 17 ҚЧ ҚШС Тоҷикистон соли 1961 муайян карда шудааст), чунин шахсон дар яқоягӣ бо моддаҳои 17 ва 63 ҚЧ ҚШС Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд. Дар мавриде, ки таҳриқкунӣ ба ҳадафи худ нарасида бошад ва ё ҷинояткор ихтиёран содир намудани амали террористиро рад кунад, пас чунин айбдоркуниҳои номуваффақ бояд ба таври умум ҳамчун тайёрӣ ба содир намудани амали террористӣ баррасӣ карда мешуданд ва амалҳои ҷинояткорон мувофиқи моддаҳои 15 ва 63-и ҚЧ ҚШС Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Тарафи субъективии ҷинояти акти террористӣ, ки шахси гунаҳкор қасд дошт куштори ходими давлатӣ ё ҷамъиятӣ, мансабдори давлатӣ ё ба шахсони мазкур зарари вазнини ҷисмонӣ расонад, то ин ки Ҳокимияти Шӯравиро заиф ё суғуст кунад, тавсиф меёбад. Набудани ҳадди аққал яке аз ду аломати тарафи субъективӣ (қасди бевосита ё ҳадафи махсус – «хароб ё суғуст кардани Ҳокимияти Шӯравӣ») маънои ҷой нашоштани амали террористиро дорад.

Ангезаи содир намудани амали террористӣ, чун қоида, ё муносибати манфӣ ба Ҳокимияти Шӯравӣ ё интиқоми сиёсӣ ба намояндагони алоҳидаи ҳокимияти шӯравӣ, ходимони давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар робита бо қорҳои давлатӣ ё ҷамъиятии онҳо барои таъмини қорабиниҳои хизбӣ ва давлатӣ буданд.

Пайнавишт:

1. *Кудратов Н.А. Теоретические основы уголовно-правовой охраны конституционного строя и безопасности государства: Монография. – Душанбе: Бахманруд, 2020. – 165 с.*
2. *Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями, 1864 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Воинский устав о наказаниях 1868 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Уголовное уложение 1903 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Декрет о суде №1, ноябрь 1917 г. // СУ, 1917 г. – №4. – Ст. 50; Декрет СНК «Об аресте вождей гражданской войны против революции». От 28 ноября 1917 г. // СУ. – №5.; Постановление ВЦИК «О признании контрреволюционным действием всех попыток присвоить себе функции государственной власти» от 5 января 1918 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Постановлением СНК «О набатном звоне». От 30 июля 1918 г. // СУ, 1918 г. – №57. – Ст. 628; Декрет ВЦИК 20 июня 1919 г. «Об изъятиях из общей подсудности в местностях, объявленных на военном положении» // СУ, 1919 г. – №27. – Ст. 301; Уголовный кодекс РСФСР // СУ РСФСР. –1922. – № 15. – Ст.153.; Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик. 31 октября 1924 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Уголовный кодекс РСФСР 1926 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.; Уголовный кодекс Узбекской ССР. 16 июня 1926 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.;*

- Положением о преступлениях государственных. 25 февраля 1927. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. – М., 1953. – 462 с.
3. Кудратов Н.А. Чиноятҳо ба муқобили давлат дар таърихи давлатдори тоҷикон // Паёми Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон. - Душанбе. -2019. - №2 (27). – 156 с.
 4. Драгоненко А. А. Соучастие в совершении убийства: дис. канд. юрид. наук. - Харьков, 2011. - 244 с.
 5. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приёмы изучения истории права. – М.: Типография Ф. Б. Миллера, 1880. – 72 с.
 6. Карпец И. И. Уголовное право и этика / И. И. Карпец. - М.: Юрид. лит., 1985. – 256 с.
 7. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917–1952 гг. - М., 1953. - 462 с.
 8. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. - М.: Велби, Проспект, 2006. - 560 с.
 9. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. От 25 декабря 1958 г. // Сборник документов по истории Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч.1: Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.; Уголовный кодекс Таджикской ССР. От 17 августа 1961 г. – Душанбе, 1961; Закон СССР «Об уголовной ответственности за государственные преступления», 25 декабря 1958 г. // Сборник документов по истории Уголовного законодательства СССР и РСФСР. (1953–1991). Ч. 1: Законодательство СССР. – Казань, 1992. – 197 с.
 10. Кудратов Н.А. Объект и потерпевший в составе посягательства на жизнь государственного или общественного деятеля Республики Таджикистан: проблемы, доктрина и законодательство // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. -Душанбе, 2019. - № 2. - С. 212-218; Кудратов Н.А. Квалификация «посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля» Республики Таджикистан по субъективным признакам // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе, 2019. - № 3. – С.195.
 11. Сотула А.С. Уголовно-правовая охрана жизни человека в странах романо германской правовой семьи (сравнительное теоретико-правовое исследование): дисс... д-ра юрид. наук (на укр. языке). - Одесса, 2016. – 426 с.
 12. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. - М., 1953. - 462 с.
 13. Кодекси чиноятии РСС Тоҷикистон. - Душанбе: Ирфон, 1989. – 221с.

Reference Literature:

1. Kudratov N.A. Theoretical Basics of Criminal Legal Protection of Constitutional Order and State Security. Monograph. - Dushanbe: Bahmanrud, 2020. - 165 pp.
2. Charter on Punishments Imposed by Justices of the Peace in 1864 // Collection of Documents on the History of Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917–1952. - М., 1953. - 462 pp.; Military Charter on Punishments in 1868 // Collection of Documents on the History of Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952. - М., 1953. - 462 pp.; Criminal Code of 1903 // Collection of Documents on the History of Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952. - М., 1953. - 462 pp.; Decree on Court No. 1, November 1917 // SU, 1917, - No. 4. – 50 pp.; PCC (people's commissars council) decree "On the Arrest of the Leaders of the Civil War who Acted Against the Revolution" From November 28, 1917 // SU. - No. 5.; Resolution of the All-Russian Central Executive Committee "On Recognizing as Counter-Revolutionary Action all Attempts to Appropriate the Functions of State Power" dated January 5, 1918 // Collection of

- Documents on the History of Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.; *Resolution of the Council of People's Commissars "On the Alarm Bell".* From July 30, 1918 // SU, 1918 - No. 57. - Art. 628; *Decree of the All-Russian Central Executive Committee on June 20, 1919 "On Exemptions from General Jurisdiction in the Areas Declared to Be under Martial Law"* // SU, 1919 - No. 27. - Art. 301; *The Criminal Code of the RSFSR // SU RSFSR. –1922.* - No. 15. - Art. 153.; *Basic Principles of the Criminal Legislation of the USSR and the Union republics.* October 31, 1924 // *Collection of Documents on the History of Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.; *The Criminal Code of the RSFSR 1926 // Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.; *The Criminal Code of the Uzbek SSR.* June 16, 1926 // *Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.; *Provisions on State Crimes.* February 25, 1927. // *Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years 1917–1952.* - M., 1953. - 462 pp.
3. Kudratov N.A. *Crimes against the State in the History of Tajik Statehood // Scientific Notes of Tajik State University of Commerce.* - Dushanbe, 2019. - №2 (27). - 156 pp.
 4. Dragonenko A.A. *Complicity in Murder: Dis. PhD work - Kharkov, 2011.* - 244 pp.
 5. Kovalevsky M.M. *Historico-Comparative Method in Jurisprudence and Methods of Studying the History of Law.* - M.: F.B. Miller's printing-house, 1880. - 72 pp.
 6. Karpets I.I. *Criminal Law and Ethics / I.I. Karpets.* - M.: Jurid. lit., 1985. - 256 pp.
 7. *Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years of 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.
 8. Zhalinsky A.E. *Modern German Criminal Law.* - M.: Welby, Prospect, 2006. - 560 pp.
 9. *Basics of the Criminal Legislation of the USSR and Union Republics. From December 25, 1958 // Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years of (1953-1991). Part 1: Legislation of the USSR.* - Kazan, 1992. - 197 pp.; *The Criminal Code of the Tajik SSR. August 17, 1961 // - Dushanbe, 1961; USSR Law "On Criminal Responsibility for State Crimes", December 25, 1958 // Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the Years of (1953-1991). Part 1: Legislation of the USSR.* - Kazan, 1992. - 197 pp.
 10. Kudratov N.A. *Object and Victim as Part of Encroachment on the Life of a State or Public Figure of the Republic of Tajikistan: Problems, Doctrine and Legislation // Bulletin of the Tajik National University. Series of socio-economic and social sciences.* - Dushanbe, 2019. - No. 2. - pp. 212 – 218.; Kudratov N.A. *Qualification "Encroachment on the Life of a State or Public Figure" of the Republic of Tajikistan according to Subjective Features // Bulletin of the Tajik National University. Series of socio-economic and social sciences.* - Dushanbe, 2019. - No. 3. – pp. 195.
 11. Sotula A.S. *Criminal-Legal Protection of Human Life in the Countries of the Romano-Germanic Legal Family (comparative theoretical and law research): Dissertation for the degree of Doctor of Law (in Ukrainian).* - Odessa, 2016. - 426 pp.
 12. *Collection of Documents on the History of the Criminal Legislation of the USSR and the RSFSR of the years of 1917-1952.* - M., 1953. - 462 pp.
 13. *Criminal Code of the Tajik SSR.* - Dushanbe: Cognition, 1989. – 221 pp.